

Themalessen olieslaan en houtzagen in Groningen

In de winter van 1998 is binnen het bestuur van de afdeling Groningen van het Gilde van Vrijwillige Molenaars het idee ontstaan themalessen te organiseren. De daarop volgende zomer zijn de themalessen houtzagen verzorgd door de molenaars Pot, Oosterhof en Heidema (leerling) van houtzaagmolen *Fram* te Woltersum. De themalessen olieslaan werden verzorgd door molenaar Doornbos van molen *Woldzigt* te Roderwolde.

Op enthousiaste en vakkundige wijze hebben de molenaars de themalessen ingevuld. Niet alleen was de inhoud van de themalessen erg goed, de lessen waren ook gezellig. Reden genoeg om een verslag te geven van de belevenissen tijdens deze lessen. Er waren zelfs cursisten van buiten Groningen op de themalessen aanwezig! De onderstaande verslagen komen van buiten onze

provincie; dan hoort u het ook nog eens van een ander... Bob Poppen uit Wijhe en Audrien Muijers uit Wassenaar doen hieronder elk op hun eigen wijze verslag van hun ervaringen.

Als bestuur zijn we blij met het succes van de themalessen, die met interesse en plezier zijn gevolgd door de cursisten. Gezien de belangstelling voor de themalessen olieslaan en houtzagen worden ze ook in 2000 georganiseerd. In de nummers 2000/2 van zowel *De Nieuwe Zelfzwichter* als de Gildebrief zullen we melden wanneer de lessen plaatsvinden en waar en hoe u zich kunt opgeven.

K.T. van Biesen,
secretaris afdeling Groningen van
het Gilde van Vrijwillige Molenaars

Houtzagen met de molen *Fram* te Woltersum

B. Poppen

Themalessen houtzagen op zaterdag 18 september 1999, 13:00 - 17:00 (uitgaande van het Gilde van Vrijwillige Molenaars, afd. Groningen).

Molen: *Fram*, gelegen aan het Eemskanaal, (Kollerijweg 5, Woltersum).

Zeilvering: 4 volle + fokken.

Weersgesteldheid: licht bewolkt, 20°C, windkracht twee à vier, oostzuidoost.

Activiteiten: molen op- en afgetuigd en les in houtzagen.

Onder het genot van koffie worden d.m.v. video-opnamen en praktijkdemonstraties de verschillende fasen van het houtzaagproces getoond. Er is te weinig wind om het geleerde in praktijk te brengen, maar gezien de hoeveelheid informatie zou daar ook te weinig tijd voor geweest zijn. Tijd is er nog wel om de molen te bekijken en om de mij opvallende bijzonderheden te noteren.

De basis van het zagen is een goed zaagblad. Van een zaagblad worden tevoren de tanden gezet – steeds om en om; daarna worden ze gevijld. Met een metalen spansleutel worden de zaagbladen in het zaagraam bevestigd. De lengten van de zaagbladen bedragen 1,42 m en 1,48 m.

Meer of minder wind heeft geen invloed op het in werking zijn van één, twee of alle drie de zaagramen. De minimale afstand tussen de zaagbladen bedraagt 3 cm (minimale plankdikte); dunner kan niet omdat de spansleutels dan tegen elkaar aan liggen. Het zaagblad staat iets voorover, waardoor er tijdens de neergaande zaagbeweging ruimte ontstaat voor het zaagsel. De te zagen stam wordt op 2 schotels op de zaagslee gelegd en vastgesjord. De slede wordt met de boom d.m.v. het krabbelwerk door de zagen getrokken.

Molen *Fram* is een in 1867 gebouwde houten acht-kante houtzaag-, koren- en pelmolen met een hou-

ten tussenstuk op een met pannen gedekte schuur en een houten kap. De ramen in de zaagschuur zijn ruitvormig. De eerste eigenaar / molenaar Evenhuis was een groot bewonderaar van de Noorse ontdekkingsreiziger Nansen en gaf de molen de naam van Nansen's schip: Fram. De molen is geheel van hout gebouwd en staat op stenen stiepen. Aan één zijde ligt de molen aan het water, het zogeheten balkgat, waarin de boomstammen soms enige jaren drijven alvorens ze gezaagd worden. De stammen worden op windkracht via de sleephelling de molen ingetrokken. De top van de roede bevindt zich 26,50 meter boven het maaiveld, voor de askop is dat 16,50 meter; de stellinghoogte bedraagt 6,50 meter. Het gevlucht is 19,60 meter lang; het is voorzien van fokken met remkleppen en het is Oudhollands opgehekt. De remkleppen zijn per roede verbonden met twee staalkabels en de bediening geschiedt door centrifugaalkracht. Op de roeden bevinden zich aan de voorzijde drie zeilklampen, die het optuigen, aftuigen en wegzetten niet gemakkelijk maken; de middelste klamp zou beter weg kunnen. De molen bevat drie zaagramen van diverse breedte, die alle drie nog in werking zijn. Voor en achter de zaagramen bevinden zich neuten in de vloer en ook de zaagsleden zijn voorzien van neuten. Op de maalzolder is deels nog het pelwerk aanwezig: doodbed, pelspil met schijfloop, maar geen pelsteen. Ooit waren er twee pelwerken aanwezig. Het bovenwiel heeft 59 kammen, de bovenbon-

kelaar 31 kammen, het spoorwiel 91 kammen, de schijfloop van de maalspil 30 staven, de schijfloop van de pelspil 19 staven, de onderbonkelaar 39 kammen en het kruk wiel 31 kammen. De wiksnelheid bij 60 enden bedraagt 53 km per uur, bij 80 enden 74 km per uur (= 50 pk), bij 100 enden 92 km per uur. De overbrengverhouding van de looper bedraagt 1 op 6 (bij één omwenteling van het wikenkruis draait de maalsteen 6 keer rond). De overbrengverhouding van de pelsteen bedraagt 1:9 en die van het kruk wiel 1:2,33. De krukslag is 40 cm. Het koppel maalstenen is een 16der = $\varnothing$ 140 cm. Bij 60 enden bedraagt het aantal omwentelingen 30 per minuut. De pelsteen had een diameter van 160 cm en maakte bij 60 enden 8100 omwentelingen per uur. De drie zaagramen zijn uitgebalanceerd en wegen elk 860 kg. Doordat er in de kap tussen de voeghouten weinig ruimte is, heeft de vang een opmerkelijke constructie. De ruimte tussen het linker voeghout en het bovenwiel is zo krap, dat er geen sprake kan zijn van een stijve (doorlopende) vang. Daardoor is het buikstuk niet aansluitend aan het teenstuk bevestigd, maar bevindt zich er een flinke ruimte tussen, benodigd voor het linker voeghout. Tussen het voeghout en het bovenwiel is op die plaats nog net voldoende ruimte voor de extra lange maanijzers waarmee het buikstuk en het teenstuk zijn verbonden. Na 1931 werd geen gebruik meer gemaakt van de windenergie, in 1946 verdwenen de houten roeden en in 1955 stopte het bedrijf

Houtzaagmolen Fram gezien vanaf de dijk van het Eemskanaal NZ.

Foto: A.J. van der Salm, Godlinze

met de werkzaamheden. In 1961 liet de nieuwe eigenaar, de gemeente Ten Boer, de molen restaureren en werd de houten bovenas vervangen door een gietijzeren. Na 1975 volgde nogmaals een restauratie, waarbij de molen werd voorzien van nieuwe roeden, nieuwe kap en nieuwe buitenbekleding. De zagerij werd toen weer in oude stijl hersteld. Op 3 mei 1980 volgde de officiële inbedrijfstelling. De molen wordt nu uitsluitend nog gebruikt om te

zagen, al is het maalwerk compleet aanwezig. De huidige eigenaar is de Molenstichting Fivelingo te Appingedam. De molen heeft nummer 27 van het Nederlands Molenbestand. De molenaars zijn: Sietse Pot, Auke Oosterhoff, Joop Dreise, Tom Krabbendam en leerling Peter Heideman. Een leerzame dag met goede instructeurs en een prima initiatief van het Groninger Gilde.